

Origenes, theoloog van de vrijheid

HILLIE SMID

Origenes was de eerste denker die reïncarnatie en opstanding met elkaar verknoopte en zo een christelijke reïncarnatieleer fundeerde. Maar tegelijk vormt dit een struikelblok bij het vanuit de antroposofie zoeken naar toenadering tot het kerkelijk christendom.

Origenes, een van de vroegste – Alexandrijnse – kerkvaders en al tijdens zijn leven (185-254) en sindsdien steen des aanstoots, beleeft sinds enige decennia een grote doorbraak. Die zette in na de Tweede Wereldoorlog in Frankrijk, waar de katholieke Théologie Nouvelle op zoek ging naar de bronnen van het christendom.

Allengs breidde deze beweging zich uit, wat in 1973 leidde tot een eerste internationaal Origenes-congres, dat sindsdien elke vier jaar wordt gehouden, mét bijbehorende Origeniana-congresbundels. Zijn aanhang varieert van katholieke kardinaal (Daniélou) tot gereformeerde dominee (Ledegang), om van het antroposofische instituut van zijn naam nog maar te zwijgen.

SCHEPPINGSLEER

Wat de moderne mens kennelijk zo aanspreekt in zijn ideeënwereld, moge blijken uit een korte weergave van zijn scheppingsleer.

Voorafgaand aan de materiele schepping, vóór de tijd, is er sprake van een geestelijke schepping, van onzichtbare geestelijke wezens. Omdat God gerechtigheid is, zijn zijn scheppingen naar hun substantie kwalitatief gelijk en goed. De vervolgens optredende verschillen moeten voortkomen uit zelfbestemming van deze wezens, uit de keuzes die ze maken voor het goede of het kwade, wat leidt tot engel-zijn, mens-zijn of duivel-zijn. Aan de kwalitatieve verscheidenheid ligt dus vrijheid ten grondslag. Alleen bij God is de goedheid deel van zijn wezen en onvervreemdbaar, bij alle andere wezens, ook de hemellichamen, is de goedheid bijkomstig. Slechte wezens zijn afvalligen ('apostata') en uiteindelijk tegenmachten.

Zo is na de val in de materie een grote menigvuldigheid ontstaan, die door de voorziening zal worden samengevoegd tot één harmonisch heilsplan, met

Christus, de Logos, als bemiddelaar. Een langdurig leerproces moet leiden tot de vorming van een vernieuwd, geestelijk opstandingslichaam. In principe is zelfs voor de duivel verlossing mogelijk, maar feitelijk niet te verwachten omdat de wil daartoe ontbreekt. Uiteindelijk zal de val weer ongedaan worden gemaakt en de beginsituatie weer volkomen hersteld: apokatastase. Ook dan zal er nog veel verscheidenheid zijn, wat weer aanleiding zal zijn tot een nieuwe wereld.

Uit deze scheppingsleer blijkt Origenes' achtergrond en intentie: vanuit het Griekse, vooral platonische gedachtegoed, met elementen van de Egyptische en Chaldeese geheimleer, de brug te slaan naar de christelijke leer, zoals die in de bijbel is neergeslagen. Origenes was ook lange tijd leerling van Ammonius Sakkas, de belangrijkste filosoof uit die tijd, bij wie hij

Griekse filosofie en ook gnostiek leerde. Met diens latere leerling Plotinus, de (heidense) neoplatonicus, heeft hij nog contact gehad, onder andere over het al dan niet openbaar maken van het gedachtegoed van hun leermeester.

Een 'moderne' scheppingsleer dus, die niet alleen inhoudelijk radicaal op vrijheid is gebaseerd, maar ook op een vrijlatende manier wordt gebracht. Het is meer hardop denken dan beleren wat Origenes doet, bijvoorbeeld in zijn hoofdwerk *Peri Archon* ('over de principes'), waarin hij de lezer geregeld tot eigen oordeelsvorming aanspoort.

VERKETTERING

In Origenes' scheppingsleer zitten duidelijk voor het christendom precaire elementen: de pre-existentie van de menselijke ziel, ook van de Jezus-ziel, het etherische opstandingslichaam, de mogelijke verlossing van de duivel, het bezielde-zijn van de hemellichamen. En hoewel Origenes tijdens zijn leven en in de eerste eeuwen erna met zijn omvattende synthese een grote autoriteit was, werden deze elementen toch steeds onverteerbaarder voor een dogmatiserende kerk. In 533 kwam het uiteindelijk tot een kerkelijke veroordeling tijdens het vijfde concilie in Constantinopel, die daarna nog meermaals werd bevestigd en sindsdien niet meer herroepen. Zo'n verkettering had verregaande consequenties: omdat de boeken van de betreffende persoon dan uit alle bibliotheken verdwenen, werd hij

grotendeels non-existent voor het nageslacht, zeker voor de op te leiden priesters en theologen.

Het belang van de verkettering van Origenes wordt door Rudolf Steiner vrij cryptisch aangeduid in *Die Philosophie des Thomas von Aquin*: het grote verschil tussen het werk van Augustinus (heel persoonlijk) en Thomas (heel onpersoonlijk) zou zijn terug te voeren tot juist deze verkettering, die na Augustinus plaatsvond. Daarmee hield de machtige invloed van de Atheense filosofenscholen, waarmee het werk van Origenes doortrokken was, op. Overigens was de verkettering van Origenes niet eens zozeer gebaseerd op zijn eigen leer, maar meer op wat daarvan in de zesde eeuw onder zijn aanhangers als Origenisme leefde, wat lang niet hetzelfde was.

REÏNCARNATIE

Origenes leerde heel nadrukkelijk de pre-existentie van de ziel. Dat hierbij volgens hem ook sprake is van een herhaald leven op aarde, komt maar hier en daar even aan de orde. Daarbij komt nog dat hij wel expliciet de zielsverhuizing volgens Plato, waarbij de mensziel ook in een dier kan incarneren, afwees. Er heerst dan ook onder de hedendaagse onderzoekers geen eensluidendheid over zijn opvattingen in dezen en meestal wordt het onderwerp genegeerd. Toch zijn de enkele uitspraken die hij hierover deed duidelijk genoeg, bijvoorbeeld: ‘...het lichamelijke, dat met af-

standen in de tijd geschapen werd uit niets...’ (PA II 3,2) ‘...dan volgt hieruit dwingend dat het lichamelijke zijn niet oorspronkelijk is, maar in afstanden in de tijd in het bestaan verschijnt...’ (PA IV 4,8)

Dat Origenes zo terughoudend was met dergelijke uitspraken hangt waarschijnlijk samen met het nagevoel ontbreken van het onderwerp in de bijbel. Zijn eerste zorg gold altijd de onderbouwing van zijn stellingen vanuit de heilige schrift. Zoals Manfred Krüger heeft gethematiseerd, is Origenes de eerste denker die reïncarnatie en opstanding met elkaar heeft verknoopt en zo een christelijke reïncarnatieleer heeft gefundeerd.

Voor wie, kortom, vanuit de antroposofie toenadering zoekt tot het kerkelijk christendom, dient Origenes zich als bemiddelaar aan. Dat hierbij juist de ook door hem beleden leer van de reïncarnatie het grootste struikelblok vormt, laat zich raden.

LITERATUUR

Origenes, *Peri Archon*. Vier Bücher von den Prinzipien. Hrsg. Görgemanns/Karpp, Darmstadt 1985.

Manfred Krüger, *Ichgeburt*. Origenes und die Entstehung der christlichen Idee der Wiederverkörperung in der Denkbewegung von Pythagoras bis Lessing. Georg Olms Verlag 1996.

Artikel uit:
Motief, Maandblad voor Antroposofie nr. 81, januari 2005